H. DE JONG (E.A. SAMENSTELLING), *NEDERLAND WERELDLAND*. (HEBRI: LANDSMEER, 2007), 128 BLZ., € 49,50.

Is uw collega aardrijkskunde toe aan een nieuwe klassenset van de Bosatlas? Sinds kort is er een alternatief waar u als geschiedenisdocent van mee kan profiteren, zeker wanneer u mens & maatschappij geeft: de atlas *Nederland wereldland*. Zeven van de 128 bladzijden zijn geheel historisch ingevuld. Op vele andere bladzijden worden historische kaarten en thema's aangesneden. En dat zijn lang niet altijd de al bekende kaarten; de uitgever heeft gepoogd een ander product neer te zetten dan marktmonopolist Wolters-Noordhoff.
Vanaf de eerste bladzijde van *Nederland wereldland* wordt duidelijk dat de atlas bedoeld is voor schoolgebruik. Binnenpagina's leggen de systematiek, symbool- en kleurgebruik van de atlas uit, geen stukje is onbenut; de informatiedichtheid is enorm. Zo worden in een aantal bladzijden achterin de atlas alle Nederlandse provincies en ongeveer 200 landen kort beschreven. En toch zal de leerling niet verzuipen in de grote hoeveelheid informatie. Dat komt door het heldere, soms wat felle, kleurgebruik.
'*Nederland wereldland* legt verbanden tussen Nederland en de rest van de wereld', staat in de inleiding. De eerste 38 bladzijden gaan dan ook over Nederland. Na een bladzijde over schaalverschillen en twee kaarten over Nederland, volgen de provinciekaarten. Bij vele van deze kaarten is getracht een historisch thema te vinden. Zo staat bij Overijssel een kaartje over de Hanze en de Hanze in Nederland. Bij Zeeland is het logisch dat de invloed van het water in acht kaartjes (in het jaar 50, 500, 1250, 1500, 1750, nu, Watersnood 1953 en Deltawerken) wordt getoond. De kaart van Zuid-Holland wordt onder meer vergezeld door een schema van de Nederlandse staatsinrichting (waar Hebri ook een wandkaart over uitgeeft). Soms schieten De Jong c.s. over het doel: een foto en verklarende tekst van en over het 'witte dorp' Thorn bij de kaart Limburg voegt weinig toe.
Na de provincies komt het Nederlandse landschap uitgebreid aan bod, gevolgd door een tiental thematische pagina's. Het Nederlandse deel wordt afgesloten met twee bladzijden Nederlandse geschiedenis.

Geschiedenis

Op zichzelf zijn de vier historische kaarten van Nederland (in de Romeinse tijd; aan het begin van de Middeleeuwen, tijdens Karel V en ten tijde van de Republiek) niet nieuw qua inhoud. Natuurlijk is de laatste stand van zaken – bijvoorbeeld over waar Romeinse nederzettingen waren – verwerkt. Ook een tijdbalk, met daarin de tijdvakken (niet de pictogrammen) prominent in beeld, is toegevoegd. Toch is dit geen alternatief voor de *Bosatlas van de wereldgeschiedenis*. Dat was ook niet het doel, want het is geen kunst om meer kaarten te maken. Men heeft moeten kiezen en natuurlijk kan je discussiëren over de gemaakte keuzen (Waarom geen kaart van de Nederlanden, maar vasthouden aan het huidige gebied van Nederland; dus de zeven Verenigde Nederlanden?), maar daarover beslissen is nu eenmaal het voorrecht van de uitgever.
Waarom vervolgens direct drie pagina's Europese geschiedenis volgen, wordt niet verklaard, maar is wel prettig voor het gebruik in de geschiedenisles: de meeste historische bladzijden staan bij elkaar. De Europese geschiedenis wordt in negen kaarten, met daarnaast een doorlopende tijdbalk (met tijdvakken), gepresenteerd. De gemaakte keuzen zijn redelijk voorspelbaar: Romeinse Rijk, vroege middeleeuwen (500 na Chr.), het rijk van Karel de Grote, Europa rond het jaar 1000, in 1648, in 1812, in 1914, en in de perioden 1919-1933 en 1948-1989. Een bladzijde meer, met bijvoorbeeld kaarten over de beide wereldoorlogen en Europa in 1789 zou niet hebben misstaan.
Aan de keuze voor het doorlopende kaartbeeld in Europa kleeft het bezwaar dat het soms weinig illustreert. Europa 1948-1989 geeft bijvoorbeeld een puur staatkundig beeld. Hier is weinig 'Koude Oorlog' aan af te zien. Daar heb je toch een kaart van de bezettingszones in Duitsland voor nodig. Of is dat niet nodig en mag je ervan uitgaan dat dit soort kaarten in de methode zijn verwerkt?
Hoe actueel de atlas is, wordt zichtbaar in de tijdbalk - die overigens niet alleen de Europese geschiedenis betreft - bij de kaarten van de Europese geschiedenis. Van de eerste landbouw in Europa (6500 voor Chr.) tot de introductie van internet (1992) staan enkele tientallen vermeldingen die in het bètacanon van *de Volkskrant* voor zouden kunnen komen.
Na de historische kaarten van Europa zijn er twintig bladzijden voor de Europese geografie. De wereld krijgt het dubbele aantal

pagina's, waarin ook een kaart over de slavenhandel in West-Afrika, een over de eerste mensen, een over de opkomst van de landbouw, een over het zeventiende-eeuwse kolonialisme en tenslotte een over de kolonisatie in 1914. De kaart over de opkomst van de landbouw leunt overigens sterk op Jared Diamonds *Zwaarden, paarden & ziektekiemen.*

De vraag is nu wat docenten geschiedenis kunnen met deze atlas. Wie over voldoende exemplaren van de laatste druk van de 'historische Bos' beschikt en in vwo/havo lesgeeft, zal daar regelmatiger naar grijpen. Wie in het vmbo binnen het geïntegreerde vak mens & maatschappij werkt en het veelal met de 'kleine Bos' zonder de historische pendant moet doen, is *Nederland wereldland* een sterk alternatief.

Ger Jan Onrust

Voor lezers van Kleio bij bestelling op www.hebribv.nl, € 39,50.

STEVEN VAN SCHUPPEN, *HISTORISCHE ATLAS VAN DEN HAAG. VAN HOFVIJVER TOT HOFTOREN.* (SUN: AMSTERDAM, 2006), € 29,50.

We leven in een vreemde tijd: vrijwel iedereen in Nederland reist inmiddels naar elke uithoek van de wereld, maar hier mag die andere wereld niet te veel binnendringen. We zijn in den vreemde op zoek naar authenticiteit en ongereptheid, maar de plaatsen die daar bezocht worden, gaan – ook in de Derde Wereld – door commercialisering en mondialisering, steeds meer op elkaar lijken. Terwijl om de hoek, zeg maar: op de Haagse Markt, de bonte verscheidenheid van die Derde Wereld nog dagelijks te aanschouwen is. Ondertussen wordt in de eigen omgeving, het landschap, het dorp en de stad, door project- en nieuwe natuurontwikkelaars in samenwerking met bestuurders die als de dood zijn niet vernieuwend genoeg te zijn in razendsnel tempo, verschrikkelijk veel verraagd, verrommeld, verziekt en verwoest.

Historische kennis van die omgeving ontbreekt meestal, terwijl ieder dorp en iedere stad in ons land een eigen verhaal heeft. Zo ook Den Haag. Ontstaan rond een grafelijk hof, uitgegroeid tot regeringsstad met pretenties op het gebied van internationaal recht en veiligheid. De stad had een reputatie 'mooi te zijn achter de duinen' en zeker tot aan de twintigste eeuw kon ze dat waarmaken. Maar Den Haag was in de negentiende eeuw ook een industriestad. Niets in de stad herinnert daar nog aan, behalve dan een enkele straatnaam, zoals de Pletterijkade. En hier en daar zijn nog enkele van de exploitatiehofjes te vinden, gebouwd om optimaal te kunnen verdienen aan de arbeidershuisvesting. Ooit woonden 40.000 mensen onder erbarmelijke omstandigheden in die hofjes, op erfjes, uit het zicht, achter en tussen de woningen van de burgerij.

Vanaf de jaren zeventig van de negentiende eeuw zette de sociale segregatie die Den Haag altijd al had gekend – de aanzienlijken rond het grafelijke hof en het gewone volk vooral rond de Grote Kerk en aan de grachten en bij de havens verder door. Het verschil tussen zand en veen, dat tussen Statenkwartier en Schilderswijk, kreeg zijn definitieve vorm. De welgestelden vestigden hun blik op het gebied tussen de stad en Scheveningen – grofweg ten westen van de Laan van Meerdervoort – en voor de arbeidersbevolking die de sloppen rond het Westeinde kon ontvluchten en de nieuwkomers in de stad, werd ruimte gemaakt in de veenpolders ten oosten van de stad. Voorlopig ging het om de revolutiebouw van de vrije markt. De resultaten waren er naar: in de Schilderswijk werd aan de straat voor de middenklasse gebouw, op de binnenterreinen voor de arbeiders. Maximaal profijt! De sociale woningbouw zou pas in de twintigste eeuw komen, al moet gezegd: Den Haag was er met Duindorp en Molenwijk vroeg bij. Maar diezelfde eeuw bracht ook de verwoestingen van de *Atlantikwall*, het vergissingsbombardement op het Bezuidenhout, de megalomane verkeersplannen voor het centrum in de jaren zestig en de armoedige stadssanering van de jaren zeventig en tachtig. Arm Den Haag.

De Historische atlas van Den Haag is een deel uit een serie van historische atlassen over Nederlandse steden. Eerder verschenen delen over o.a. Rotterdam, Haarlem, Nijmegen en Arnhem. Deze prachtige geïllustreerde en fraai verzorgde uitgaven (typografische verzorging van Jan Boerman) zijn monumentjes in de Nederlandse stadsgeschiedenis. Iedereen met belangstelling en liefde voor de eigen stedelijke omgeving zou het deel van de eigen stad in zijn bezit moeten hebben. En dat zelfde geldt ook voor onze bestuurders en de project- en andere ontwikkelaars.

Hans Pols